

Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Ю. І. Остапенко

ПРАВО СОТ

Курс лекцій

Харків
«Право»
2021

Рецензент:

Д. В. Задихайло – завідувач кафедри господарського права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор

*Рекомендовано до друку на засіданні кафедри господарського права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 2 від 01.10.2021)*

Остапенко Ю. І.

О-76 Право COT : курс лекцій / Ю. І. Остапенко. – Харків : Право,
2021. – 192 с.
ISBN 978-966-998-286-5

У курсі лекцій із права COT, орієнтованому на студентів бакалаврату і магістратури, наведено повний виклад комплексного курсу із права COT, який протягом десяти років викладається автором студентам бакалаврату господарсько-правового факультету та студентам магістратури міжнародно-правового факультету. Курс віддзеркалює всі значні аспекти виникнення і діяльності COT у контексті глобалізації світової економіки та становлення глобальної правової системи. Проведено аналіз «пакета документів» COT, надається опис самого механізму вирішення спорів і процесу здійснення моніторингу торговельної політики країн – членів COT.

Книга буде корисною студентам, аспірантам, науковим працівникам, спеціалістам-практикам і всім, чий інтерес охоплюють проблеми міжнародних економічних відносин.

УДК 341:[339.5:061.1]COT

ЗМІСТ

Вступ.....	6
Лекція 1. Загальні засади створення та функціонування СОТ	7
1. Поняття «міжнародна торговельна система».....	7
2. Зміст понять «правовий господарський порядок» і «торговельний порядок»	7
3. Особливості міжнародного торговельного правопорядку. Дві сторони міжнародного торговельного порядку	10
4. Принципи міжнародного торговельного права.....	11
Література.....	11
Лекція 2. Історичний розвиток ГАТТ: багатосторонні торговельні переговори	13
1. Історичні ідеї національних об'єднань: історичні й теоретичні передумови створення торговельних організацій.....	13
2. «Вино та сукно»: закон порівняльних переваг Давида Рікардо	14
3. Передісторія створення ГАТТ	18
4. Міжнародна організація ГАТТ-1947	19
6. Багатосторонні торговельні переговори, їхні основи.....	20
Література.....	21
Лекція 3. СОТ – Світова організація торгівлі.....	23
I. Світова організація торгівлі як міжнародна організація.....	23
1. Причини створення СОТ	23
2. Процес створення СОТ	24
3. Роль, цілі, функції СОТ	26
4. Звільнення від зобов'язань	27
5. Структура СОТ, юридичний статус, Секретаріат, бюджет	28
6. Прийняття рішень СОТ	29
II. Членство в СОТ	30
1. Загальні питання членства.....	30
2. Митна територія як член СОТ.....	30
3. Різний рівень зобов'язань	30
4. Процедура вступу до СОТ	32
5. Членство в СОТ на сучасному етапі	33
III. Процедура вступу до СОТ. Україна і СОТ	34
1. Історія вступу України до СОТ. Нормативно-правове регулювання відносин України і СОТ	34
2. Переваги членства України в СОТ.....	37
3. Загрози та застереження для економічного розвитку України за умов членства в СОТ	38
4. Загальна характеристика сфери діяльності СОТ.....	41
Література.....	42
Лекція 4. Світова організація торгівлі як міжнародна організація. Структура права СОТ	43
I. Основи класифікації права СОТ	43
1. Загальнообов'язкові договори	44
2. Факультативні договори.....	45
3. Домовленості про лібералізацію, досягнуті в межах СОТ	48
4. Гаванська хартія і СОТ.....	50

5. Зобов'язання з імплементації права СОТ.....	50
6. Розвиток права СОТ	50
II. Генеральна угода з тарифів і торгівлі	51
1. Становлення ГАТТ.....	51
2. Структура ГАТТ-1994.....	54
3. Загальна характеристика зобов'язань за ГАТТ-1994.....	55
Література.....	57
Лекція 5. Тлумачення права СОТ.....	59
1. Послідовність тлумачення права СОТ.....	59
2. Автентичне тлумачення	60
3. Вимога до тлумачення.....	60
4. Контекст.....	62
5. Те, що слід враховувати під час тлумачення поряд із контекстом	62
6. Додаткові засоби тлумачення	62
Література.....	63
Лекція 6. Вирішення спорів у рамках СОТ: загальна характеристика.....	64
1. Становлення системи вирішення спорів у межах ГАТТ-1947/СОТ.....	64
2. Загальна характеристика системи вирішення спорів у межах СОТ	65
3. Об'єкт і мета Домовленості про правила і процедури вирішення спорів.....	66
4. Охоплені угоди.....	69
5. Орган вирішення спорів (ОВС).....	69
Література.....	69
Лекція 7. Процедура вирішення спорів у рамках СОТ	71
1. Загальні правила вирішення спорів (принцип належного процесу – Due Process).....	71
2. Процедура вирішення спорів (загальна характеристика звичайних процедур; спеціальні правила додаткових процедур вирішення спорів)	76
3. Загальні процедури.....	78
4. Консультації	79
5. Розгляд спорів третейськими групами	80
6. Зміст доповіді третейської групи.....	85
7. Апеляція	86
8. Юридична сила актів, що застосовуються в межах механізму вирішення спорів СОТ	90
9. Вимоги виконання рішення й рекомендацій органів вирішення спорів у розумний строк	92
10. Спів щодо наявності чи порівнянності з охопленою угодою заходів, ужитих із метою виконання рекомендацій і рішень органу вирішення спору	93
11. Тимчасові заходи, що застосовуються при невиконанні рекомендацій і рішень у розумний строк	95
12. Можливості оскаржити припинення поступок в арбітражі.....	97
13. Особливі механізми вирішення спорів	98
Література.....	100
Лекція 8. Багатосторонні угоди з торгівлі товарами (частина 1)	102
1. Угода про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи (ТРИМС)	102
2. Угода про застосування статті VII ГАТТ 1994 р. (Кодекс митної вартості).....	106
3. Угода про переддівантажувальну інспекцію.....	110
Література.....	115
Лекція 9. Багатосторонні угоди з торгівлі товарами (частина 2)	117
1. Угода про правила визначення походження.....	117
2. Угода про процедури ліцензування імпорту	121
3. Угода про технічні бар'єри в торгівлі	122
Література.....	123

Лекція 10. Багатосторонні угоди з торгівлі товарами (частина 3)	125
1. Угода про застосування статті VI Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 р. (Антидемпінговий кодекс).....	125
2. Угода про субсидії та компенсаційні заходи	134
3. Угода про застосування санітарних і фітосанітарних заходів	143
4. Угода про сільське господарство	148
5. Угода про захисні заходи.....	153
Література.....	157
Лекція 11. Правове регулювання торгівлі послугами (ГАТС)	159
1. Правове регулювання торгівлі послугами (ГАТС)	159
2. Додатки до ГАТС	160
3. Протоколи ГАТС	160
4. Термін «послуга».....	161
5. Класифікація послуг за ГАТС.....	161
6. Класифікація послуг у рамках СОТ.....	161
7. Заходи, на які поширюються ГАТС.....	162
8. Способи постачання послуг	164
9. Внутрішнє регулювання і ГАТС.....	165
10. Визнання	165
11. Винятки.....	167
Література.....	169
Лекція 12. Правове регулювання торговельних аспектів прав інтелектуальної власності в рамках СОТ. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (ТРИПС)	170
I. Загальні принципи, закладені в ТРИПС	170
1. ТРИПС і право інтелектуальної власності.....	170
2. Мінімальний стандарт охорони інтелектуальної власності в межах національної території.....	171
II. Базові стандарти ТРИПС	172
III. ТРИПС і доступ до лікарських препаратів	172
IV. Особливості визначення іноземних суб'єктів, які підпадають під ТРИПС	173
V. Цілі ТРИПС.....	176
VI. Принципи ТРИПС.....	176
VII. Стандарти щодо наявності, сфери дії та використання прав інтелектуальної власності.....	176
1. Авторське право і суміжні права.....	176
2. Комп'ютерні програми і бази даних	176
3. Торговельні знаки	177
4. Географічні зазначення	179
5. Промислові зразки.....	180
6. Патенти	181
7. Топологія інтегральних мікросхем	183
VIII. Забезпечення прав інтелектуальної власності.....	184
Література.....	185
Лекція 13. Механізм моніторингу торговельної політики. Додаток 3	187
1. Механізм моніторингу торговельної політики. Додаток 3	187
2. Цілі та періодичність моніторингу торговельної політики країн – членів СОТ	188
3. Орган із моніторингу торговельної політики.....	188
4. Процедура підготовки та проведення засідання з огляду торговельної політики.....	189
5. Документація, на основі якої проводиться огляд торговельної політики	189
6. Звітування.....	190
Література.....	190

Вступ

Сучасний етап розвитку людства характеризується динамічністю і стрімкістю процесів інтеграції, що відбуваються в політичній, економічній, культурній сферах, тобто ми стаємо свідками глобалізації – формування єдиного планетарного суспільства через зближення різних країн і народів, проникнення інформаційних технологій, політичну трансформацію тощо.

Основними ознаками економічного аспекту глобалізації виступають зростання ролі зовнішніх факторів в економіці, створення єдиного світового ринку без національних бар'єрів і забезпечення однакових правил гри для всіх учасників.

Ураховуючи все це, із метою лібералізації міжнародної торгівлі та регулювання торговельно-політичних відносин країн 1 січня 1995 р. було створено міжнародну організацію, яка отримала назву Світова організація торгівлі (СОТ) (англ. World Trade Organization, WTO). Протягом останніх років значно розширилася сфера діяльності СОТ, яка на сьогодні далеко виходить за межі, власне, торговельних відносин. Нині СОТ – це потужна і впливова міжнародна структура, здатна виконувати функції міжнародного економічного регулювання.

Процеси створення, становлення й розширення СОТ не були простими й однозначними. Незважаючи на те, що протягом останніх 30 років масив загальних правил СОТ збільшився, СОТ усе ще керується принципом ведення двосторонніх переговорів між членами цієї організації з метою взаємного відкриття їхніх ринків. Члени СОТ, формулюючи вимоги до країн-претендентів стосовно доступу до своїх ринків, обстоюють інтереси власних підприємств, захищаючи в такий спосіб власне виробництво і робочі місця. Тому переговорний процес завжди непростий і зазвичай тривалий.

Звісно, Україна як держава, яка прагне бути невід'ємною складовою європейської спільноти, активно долучається до всіх процесів. Беручи це до уваги, право СОТ з 2008 р. стало частиною правової системи України, адже членство в СОТ на сьогодні є практично обов'язковою умовою для будь-якої країни, що інтегрується у світове господарство.

Основна спрямованість цього видання – юридична. Ця робота є оригінальним дослідженням, в основу якого покладено аналіз міжнародно-правових документів, що діють у рамках СОТ, і правозастосовної практики Органу з вирішення спорів (ОВС) СОТ. Під час написання курсу лекцій авторка розробила власну концепцію викладу матеріалу. Матеріал подається максимально стисло і простою мовою, наскільки це можливо для такого складного предмета, як «Право СОТ» – складової освітньо-професійної програми підготовки фахівців із вищою юридичною освітою за освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр» і «магістр». Мета навчальної дисципліни – розкрити поняття «право СОТ», його особливості й характерні риси, ознайомити студентів із принципами й нормами права СОТ і угод Уругвайського раунду багатосторонніх торговельних переговорів як системи, інституційними механізмами регулювання сучасних міжнародних економічних відносин, сучасними стандартами й перспективами розвитку міжнародної інвестиційної діяльності, основними положеннями інших міжнародно-правових актів, розглянути практику застосування їх державами й міжнародними організаціями.

Лекція 1

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ СТВОРЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СОТ

1. *Поняття «міжнародна торговельна система».*
2. *Зміст понять «правовий господарський порядок» і «торговельний порядок».*
3. *Особливості міжнародного торговельного правопорядку. Дві сторони міжнародного торговельного порядку.*
4. *Принципи міжнародного торговельного права.*

1. Поняття «міжнародна торговельна система»

У міру розвитку світової економіки і міжнародних економічних відносин, у яких визначальну роль відігравала міжнародна торгівля, остання поступово трансформувалася в стійку міжнародну торговельну систему. Її можна визначити так: **міжнародна торговельна система являє собою сукупність усіх зовнішньоторговельних потоків товарів і послуг національних держав, зовнішньоторговельну діяльність фізичних і юридичних осіб, міжнародних організацій та інститутів, що прямо або побічно регулюють цю різноманітну діяльність.**

Структура і будова світової торговельної системи. Із точки зору структури і будови світова торговельна система складається з сукупності різних ієрархічних рівнів і механізмів її регулювання. Її елементами визнаються такі ланки, інститути та інші інструменти (механізми):

- зовнішня торгівля країни;
- зовнішня торгівля міжнародних компаній;
- торгівля між інтеграційними групами країн (класичним прикладом вважається торгівля між країнами – членами Євросоюзу);
- регіональна торгівля;
- міжнародні організації, що встановлюють правила світової торгівлі або рекомендують такі правила (СОТ, МВФ, ЮНКТАД і деякі інші організації ООН), а також регіональні установи;
- міжнародні, тристоронні, двосторонні й регіональні договори і угоди в галузі торгівлі та пов'язаних із нею галузях.

У сучасній міжнародній торговельній статистиці застосовуються два типи облікових торговельних систем – *загальна і спеціальна.*

1. *Загальна торговельна система* (ЗТС) застосовується в тому разі, коли статистична територія країни (якої стосуються опубліковані статистичні відомості із зовнішньої торгівлі) збігається з економічною територією, і експорт включає всі товари, що вивозяться з економічної території країни.

2. *Спеціальна торговельна система* створюється й регулюється країнами – учасницями інтеграційних груп та іншими договірними відносинами держав.

2. Зміст понять «правовий господарський порядок» і «торговельний порядок»

Правовий господарський порядок – це правовий режим забезпечення організації та функціонування системи господарських правовідносин і відносин, пов'язаних із формуванням господарської політики, що базуються на положеннях конституційного економічного порядку і спрямовані на гармонізацію суспільних інтересів у сфері господарювання.

Система суспільних відносин правового господарського порядку складна, вона включає декілька елементів (підсистем). Ідеться про такі, як підсистема:

- встановлена законодавством і міжнародними зобов'язаннями України з питань правових режимів господарювання, що забезпечують провадження господарської діяльності в межах відповідних ринків, галузей, секторів, кластерів, видів виробництва, національної економіки в цілому;
- правовідносин щодо забезпечення законності у сфері господарювання через запровадження механізмів господарсько-правової відповідальності її суб'єктів, запобігання відповідним правопорушенням, а також протидії тінізації та комерціалізації господарської діяльності;
- правовідносин функціонування зворотного зв'язку між суб'єктом/об'єднанням суб'єктів господарювання і державою щодо формування, корекції та реалізації державної економічної політики й окремих її напрямів. Зокрема, через визначення змісту господарсько-правової політики з удосконалення чинних правових режимів господарювання і механізмів забезпечення законності у сфері господарських відносин.

Звісно, закріплення у ст. 5 Господарського кодексу України (далі – ГК України) поняття «правовий господарський порядок» та його конституційних засад як продукту наукової й законотворчої діяльності слід визнати одним із найважливіших досягнень ГК України.

«Стаття 5. Конституційні основи правопорядку у сфері господарювання»

1. Правовий господарський порядок в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання та державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність та визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

2. Конституційні основи правового господарського порядку в Україні становлять: право власності Українського народу на землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, що здійснюється від імені Українського народу органами державної влади і органами місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України; право кожного громадянина користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону; забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальної спрямованості економіки, недопущення використання власності на шкоду людині і суспільству; право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; визнання усіх суб'єктів права власності рівними перед законом, непорушності права приватної власності, недопущення протиправного позбавлення власності; економічна багатоманітність, право кожного на підприємницьку діяльність, не заборонену законом, визначення виключно законом правових засад і гарантій підприємництва; забезпечення державою захисту конкуренції у підприємницькій діяльності, недопущення зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірного обмеження конкуренції та недобросовісної конкуренції, визначення правил конкуренції та норм антимонопольного регулювання виключно законом; забезпечення державою екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги на території України; забезпечення державою належних, безпечних і здорових умов праці, захист прав споживачів; взаємовигідне співробітництво з іншими країнами; визнання і дія в Україні принципу верховенства права.

3. Суб'єкти господарювання та інші учасники відносин у сфері господарювання здійснюють свою діяльність у межах встановленого правового господарського порядку, додержуючись вимог законодавства».

Згідно з наведеним у ст. 5 ГК України визначенням, *правовий господарський порядок* в Україні формується на основі оптимального поєднання ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання й державного регулювання макроекономічних процесів. Крім того, у визначенні вказано ключові змістовні чинники правового господарського порядку, що водночас є і об'єктами господарсько-правового забезпечення. Спираючися на дефініцію, можемо констатувати, що правовий

господарський порядок як надзвичайно складний комплексний економіко-правовий феномен складається з такого:

1) системи встановлених законодавством правових режимів господарювання, що забезпечують проведення господарської діяльності як на окремих ринках товарів і послуг, в окремих секторах і галузях економіки, так і в масштабі національної економіки як такої;

2) системи визначених законодавством механізмів захисту встановленого правового господарського порядку як вид актів прямого економічного опортунізму шляхом формування інституту господарсько-правової відповідальності, так і через вжиття системи заходів із детінізації економіки;

3) законодавчо забезпеченого механізму формування і проведення державою власної економічної політики у сфері господарювання, що, зокрема, визначає рівень інтенсивності реалізації тих чи інших господарських відносин у межах чинного правового господарського порядку, а також зміст і напрями трансформації такого порядку з метою виведення господарських відносин на принципово новий рівень ефективності.

Необхідно зазначити, що розробники ГК України, формулюючи у ст. 5 надзвичайно важливу, системоутворювальну категорію «правовий господарський порядок», досить чітко пов'язали її зміст із конституційно-правовими нормами, що, власне, і мають встановлювати правові засади такого порядку і безпосередньо, і через визначення змісту всього поточного господарського законодавства.

Так, згідно зі ст. 5 ГК України такими конституційними засадами виступають: право власності Українського народу на природні ресурси; забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності й господарювання; право кожного володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; непорушність прав приватної власності; економічна багатоманітність; право кожного на підприємницьку діяльність; забезпечення державою захисту конкуренції у підприємницькій діяльності тощо.

Слід додати, що ціла низка названих та інших конституційно-правових норм знайшли своє безпосереднє відображення також і у приписах ст. 6 ГК України, де зафіксовано загальні принципи господарювання. Системно-структурні зв'язки між нормами Конституції України щодо господарської діяльності та господарського законодавства, зокрема ГК України, існують. Однак питання щодо впливу конституційно-правових норм на зміст поточного законодавчого регулювання господарської діяльності необхідно передусім розглядати з позицій достатності, якості й системності їхнього відображення нормами Основного Закону, а також функціональної ефективності приписів останнього.

Пояснімо. Як відомо, функціональним завданням конституційно-правового регулювання економічних відносин є не тільки регулятивно-статичний та правоохоронний аспекти, а й установчий та регулятивно-динамічний, що, звісно, вимагає більш системного й детального викладення правових засад механізму реалізації відповідних відносин. Саме тому, незважаючи на певну кількість конституційно-правових норм, що, зокрема, містяться в розділах Конституції України про загальні засади конституційного устрою; права, свободи та обов'язки людини і громадянина, і в розділах, що визначають компетенцію органів державної влади і уособлюють регулятори саме економічних відносин, слід констатувати, що Конституція України не містить приписів, присвячених їхньому системному конституційно-правовому регулюванню.

Водночас правовий господарський порядок у питаннях ринкового саморегулювання економічних відносин (виходячи з сутнісних ознак), як відомо, базується на плюралізмі й рівності форм власності, свободі підприємницької діяльності, свободі конкуренції та ціноутворення. Отже, право на підприємницьку діяльність, його зміст, межі й порядок реалізації виступають одним із наріжних каменів усієї системи відносин правового господарського порядку. Слід додати, що відповідно до преамбули ГК України він має на меті утвердити суспільний господарський порядок в економічній системі країни, зокрема за рахунок розвитку підприємництва, і на цій основі підвищити ефективність суспільного виробництва.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що правовий господарський порядок в Україні формується завдяки оптимальному поєднанню ринкового саморегулювання економічних відносин суб'єктів господарювання і державного регулювання макроекономічних процесів, виходячи з конституційної вимоги відповідальності держави перед людиною за свою діяльність і визначення України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави.

Торговельний порядок – це правовий режим, завдяки якому на комерційній основі відбувається як національний, так і транснаціональний рух матеріальних і нематеріальних цінностей і який забезпечує

уніфіковану організацію функціонування системи будь-яких торговельних правовідносин і відносин, пов'язаних із формуванням торговельної політики, що базуються на положеннях права СОТ і вимогах інших світових організацій, конституційного економічного порядку, національних законодавчих вимог і спрямовані на гармонізацію публічних і приватних інтересів у торговельній сфері.

Зокрема, суб'єкт господарювання, здійснюючи роздрібну торгівлю непродовольчими товарами, у тому числі й косметичними, повинен керуватися ГК і Цивільним кодексом України, законами України «Про захист прав споживачів», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення», документом «Порядок провадження торговельної діяльності та правила торговельного обслуговування населення» (далі – Порядок), затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 15.06.2006 № 833, Правилами роздрібною торгівлі непродовольчими товарами, затвердженими наказом Міністерства економіки України від 19.04.2007 № 104, іншими нормативно-правовими актами, які регулюють торговельну діяльність (лист Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики).

Наприклад, згідно з п. 17 Порядку забороняється продаж товарів, що не мають відповідного маркування, належного товарного вигляду, а також тих, що надійшли, зокрема, без документів, передбачених законодавством, які засвідчують їхню якість і безпеку.

Стосовно непродовольчих товарів, що підлягають обов'язковій сертифікації, зауважимо наступне. Суб'єкт господарювання повинен реалізовувати їх за наявності в документах на товари реєстраційних номерів сертифіката відповідності чи свідоцтва про визнання відповідності та/або декларації про відповідність, якщо це встановлене технічним регламентом.

Крім того, вкажемо, що за порушення законодавства про захист прав споживачів суб'єкт господарювання є відповідальним згідно із законодавством.

Право СОТ забезпечує міжнародний торговельний правопорядок, який замінив «право сили», право одностороннього рішення. У цьому воно може слугувати зразком для міжнародно-правового регулювання інших сфер спілкування спільноти держав, і в цьому його унікальність.

3. Особливості міжнародного торговельного правопорядку.

Дві сторони міжнародного торговельного порядку

Міжнародна торговельна система (МТС) – це сфера, у якій на комерційній основі відбувається транснаціональний рух з однієї економіки в іншу різних матеріальних і нематеріальних цінностей.

Вона складається з п'яти компонентів:

1. *Предметний*. Це відносини у сфері міжнародної торгівлі, товаропотоків, що регулюються у рамках МТС. Разом із міжнародною торгівлею під дію міжнародно-правового регулювання підпадає і внутрішня торгівля.

У міжнародних торговельних відносинах виділяють відносини у сфері торгівлі:

- товарами;
- послугами;
- правами інтелектуальної власності.

За іншою класифікацією, міжнародні торговельні відносини поділяють так:

- двосторонні;
- багатосторонні;
- регіональні;
- універсальні;
- секторальні.

Міжнародні торговельні відносини розглядаються в науці як у широкому, так і вузькому сенсі.

У вузькому розумінні, міжнародні торговельні відносини – це відносини між державами з приводу торгівлі, руху товаропотоків та їхніх правових режимів (ідеться лише про публічно-правові відносини).

У широкому розумінні до вказаних відносин додаються і приватні (однак два згаданих види регулюються різним набором регуляторів).

2. *Суб'єктивний*. Зокрема, суб'єктами виступають:

- на публічно-правовому рівні – держава і міжнародні організації (міждержавні);
- на приватному рівні – фізичні, юридичні особи, неурядові міжнародні організації, умовно їх можна позначити терміном «приватні особи».

3. *Регуляторний*. Являє собою складний набір різних правових і неправових норм. Зокрема:

- на публічно-правовому рівні в МТС публічні особи регулюють міжнародні торговельні відносини на підставі норм міжнародного права, які, своєю чергою, у своїй сукупності створюють міжнародне торговельне право (до речі, право СОТ – частина міжнародного торговельного права);

- на приватноправовому рівні міжнародні торговельні відносини регулюються головним чином цивільними, господарськими, адміністративними тощо нормами держав-партнерів (при виникненні колізій керуються міжнародними нормами). Додамо, що до неправових належать норми міжнародної моралі, політичні норми й норми м'якого права.

4. *Функціональний*. Об'єднує всі методи регулювання (односторонні, двосторонні, багатосторонні, універсальні, державне регулювання) у різноманітні їхнього синтезу. Принагідно зауважимо, що виокремлюється синтез багатостороннього й універсального регулювання («пакет» СОТ).

5. *Ідеологічний*. Ідеться про доктрини, концепції, наукові роботи тощо, які стосуються міжнародної правової системи. Як відомо, в основу права СОТ покладено принцип чесної конкуренції, свободи підприємництва тощо.

Міжнародна торговельна система взаємодіє з міжнародною фінансовою системою, міжнародною інвестиційною системою тощо.

Міжнародний торговельний порядок підтримується міжнародними воєнно-політичними засобами.

Два боки міжнародного торговельного правопорядку:

а) нормативний – це норми, які закріплюють правопорядок, розвивають його, забезпечують виникнення правовідносин та реалізацію норм міжнародного торговельного права (основним джерелом є міжнародні договори);

б) інституціональний – міждержавні, міждержавні організації, які мають відповідну правоздатність у питаннях торгівлі (ядро – СОТ).

4. Принципи міжнародного торговельного права

Наведемо перелік принципів міжнародного торговельного права. Вважається, що до них належать принципи:

- розвитку торгівлі («свобода торгівлі»);
- лібералізації правового режиму міжнародної торгівлі;
- захисту національного ринку;
- свободи транзиту тощо.

ЛІТЕРАТУРА

Белов В. А. Международное торговое право и право ВТО. Т. 2 : Акты международной частноправовой унификации. Право ЕС. Право ВТО : учеб. для бакалавриата и магистратуры. Москва : Юрайт, 2014. 615 с.

Бураковський І. Теорія міжнародної торгівлі. Київ : Основи, 2000. 241 с.

Глобальна торгова система: розвиток інститутів, правил, інструментів СОТ : монографія / Т. М. Циганкова, А. О. Олефір, О. В. Фурсова та ін. 2-ге вид., без змін. Київ : КНЕУ, 2006. 660 с.

Державна допомога виробникам в Україні: реформування відповідно до норм СОТ та ЄС / за ред. С. Касьянова. Київ : Укр. центр міжнар. інтеграції : Нора-Друк, 2004. 86 с.

Дюмулен И. И. Всемирная торговая организация (ВТО). Москва : Всерос. акад. внешней торговли, 2000. 160 с.

Європейське право: право Європейського Союзу : підручник : у 3 кн. Кн. 1 / за заг. ред. В. І. Муравйова. Київ : Ін Юре, 2015. 456 с.

Європейське право: право Європейського Союзу : підручник : у 3 кн. Кн. 2 : Матеріальне право Європейського Союзу / В. І. Муравйов, К. В. Смирнова, І. В. Влялькó та ін. Київ : Ін Юре, 2015. 456 с.

Зенкин И. В. Право Всемирной торговой организации. Москва : Междунар. отношения, 2014. С. 400–599.

Кузміна М. М. Господарсько-правові засоби забезпечення якості продукції : монографія. Харків : ФІНН, 2010. 184 с.

Осика С. Г., Пятницький В. Т. Світова організація торгівлі. 3-тє вид., перероб. та допов. Київ : К.І.С., 2005. 514 с.

Остапенко Ю. І. Господарське законодавство в системі координат суспільних трансформацій: монографія. Харків : Юрайт, 2018. 188 с.

Оцінка наслідків Угоди про вільну торгівлю між Україною та ЄС / Міжнар. центр перспектив. досліджень. 2007. URL: http://wto.in.ua/files/content/articles/fta_eu_impact.pdf.

Офіційний сайт СОТ. URL: http://www.wto.org/english/res_e/download_e/inbr_e.pdf.

Райзберг Б. А. Основи економіки : учеб. пособие. Москва : ИНФРА-М, 2006. 408 с.

Супіханов Б. К. Розвиток ринків аграрної продукції : монографія. Київ : ННЦ «Ін-т аграр. економіки», 2009. С. 413–425.

Швидка Т. І. Становлення сучасного конкурентного законодавства: світовий і вітчизняний досвід : монографія. Харків : Право, 2018. 168 с.

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК ГАТТ: БАГАТОСТОРОННІ ТОРГОВЕЛЬНІ ПЕРЕГОВОРИ

1. *Історичні ідеї національних об'єднань: історичні та теоретичні передумови створення торговельних організацій.*
2. *«Вино та сукно»: закон порівняльних переваг Давида Рікардо.*
3. *Передісторія створення ГАТТ.*
4. *Міжнародна організація ГАТТ-1947.*
5. *Розроблення і прийняття Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1947 р. Тимчасове застосування ГАТТ-47.*
6. *Багатосторонні торговельні переговори: їхні основи.*

1. Історичні ідеї національних об'єднань: історичні й теоретичні передумови створення торговельних організацій

Перед початком Першої світової війни міжнародна торгівля вже досягла значних обсягів. У ці часи розвиток торговельних зв'язків полегшувався стабільністю валют і свободою руху капіталу й робочої сили.

На той час держави не відчували необхідності у створенні міжнародної організації торгівлі, натомість Перша світова війна зруйнувала цю рівновагу і призвела до створення режимів майже економічної автаркії. Заходи жорсткої регламентації міжнародної торгівлі, введені під час війни, діяли й після її завершення. Класична форма міждержавного співробітництва у сфері зовнішньої торгівлі має усталене в усьому світі найменування – митний союз. Перші вдалі спроби створення митного союзу було зроблено ще в першій третині XIX ст., тобто ще до досягнення і підписання двосторонніх угод Пруссією з низкою німецьких земель про скасування спочатку деяких, а згодом усіх митних зборів, а пізніше і про повне об'єднання територій для митних цілей. Прикладом найстарішого, дійового на сьогоднішній день утворення такого роду є Південно-Африканський митний союз, створений у 1910 р. Можливо, коли б не дві світові війни і не Велика депресія 1929–1933 рр., а саме коли б не ці події, які красномовно засвідчили недостатність подібного (хоча б і багатостороннього) договірної співробітництва держав у сфері митно-тарифного регулювання, то все, як і раніше, обмежувалося б більш-менш великими митними союзами, а думка про необхідність розширення сфери такого регулювання і його виведення на якісно новий, наднаціональний рівень досі здавалася б економіко-філософською фантазією на кшталт «Утопії» Т. Мора.

Між тим країни прагнули до відродження свободи торгівлі. У зв'язку з цим з 1919 р. по 1939 р. було зроблено багато спроб створити механізм регулювання й розвитку міжнародної торгівлі.

У 1920 р. у Брюсселі під егідою Ліги Націй відбулася фінансова конференція представників 30 країн. Прийняті на ній резолюції стосувалися фінансово-економічних проблем. Відносно міжнародної торгівлі конференція висловила побажання, щоб кожна країна поступово переходила до принципів вільної торгівлі.

Друга міжнародна конференція з економічних питань відбулася в Генуї в 1922 р. Учасники форуму прийняли низку резолюцій щодо розвитку міжнародної торгівлі, а також її охорони. У 1927 р. в Женеві відбулася третя велика економічна конференція. Як наслідок, за кілька місяців було підписано спеціальну конвенцію, згідно з якою країни брали на себе зобов'язання в шестимісячний строк зняти всі заборони й обмеження на імпорт і експорт і не замінювати їх жодними подібними заходами. Що-

правда, конвенція не була ратифікована більшістю країн. Незважаючи на те, що позитивні результати конференцій виявилися незначними, саме в цей період було закладено основи сучасного правового підґрунтя міжнародної торгівлі – прийнято конвенції про спрощення митних формальностей (1923), міжнародний торговельний арбітраж (1924), охорону промислової власності (1925), продукцію промисловості вторинної переробки металів (1929).

Останню передвоєнну конференцію було скликано в 1933 р. в Лондоні. Із того часу і до Другої світової війни спроби лібералізації торгівлі не мали великого значення, однак після неї всі питання, які обговорювалися раніше, знову опинилися в центрі уваги.

До кінця Другої світової війни стало очевидно, що двосторонні угоди мають серйозні недоліки. Так, імпорнтні квоти використовувалися як загрози проти використання квот іншими країнами, а від зниження тарифів відмовлялися через побоювання, що треті країни могли отримати з них вигоду. Був потрібен інший підхід, і США взяли на себе ініціативу з формування ГАТТ.

Історичні передумови створення єдиних національних об'єднань, ідеться про (1) Бреттон-Вудську (валютно-фінансову) конференцію 1944 р., результатом проведення якої став поділ на Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР) і запровадження нової міжнародної валютної системи, заснованої на «золотому» доларі США, і (2) Гаванські міжнародні конференції з торгівлі та зайнятості 1946 і 1947 рр., що закінчилися підписанням Генеральної угоди про тарифи і торгівлю (ГАТТ) і Статуту Міжнародної організації торгівлі (МТО), реалізація цього на практиці, урешті-решт, привели до утворення СОТ.

Не слід, звичайно, вважати, що описані події 1944–1947 рр. були першими і єдиними спробами втілення у практику ідеї міждержавного співробітництва у сфері торговельної і митної політики. Сама ідея, як ми вже знаємо, набагато старіша. Згадаймо, наприклад, заклик І. Канта до «вічного миру», в основі якого лежать не тільки досить абстрактне для не дуже культурних людей поняття всесвітнього громадянства, а і взаємний корисливий інтерес.

2. «Вино та сукно»: закон порівняльних переваг Давида Рікардо

Дух торгівлі, який рано чи пізно оволодіває кожним народом, – ось що є несумісним із війною, але про це і про конкретну політекономічну теорію, покладену в основу СОТ, автором якої є шотландський економіст Д. Рікардо, який розробив її приблизно одночасно з І. Кантом, дещо пізніше. Зауважимо лише, і це не дивно, що через військові дії спроби реалізації цих ідей було відкладено більш ніж на півтора століття.

Повернімося до СОТ. Концептуальною основою її діяльності є політекономічна теорія (а точніше, політекономічний закон) порівняльних переваг, відкритий Давидом Рікардо (1772–1823) у 1817 р. Як ви вже здогадалися, саме з нею працює найбільша у світі організація торгівлі – це СОТ.

Отже, опонуючи А. Сміту і його прихильникам щодо того, що зовнішня торгівля дозволяє підвищити норму прибутку в національній економіці (у тому числі в комерсантів, які займаються виключно внутрішньою торгівлею), Д. Рікардо доводив, що зовнішня торгівля, навпаки, до цього за загальним правилом, не здатна. Пояснимо, з чого виходив Д. Рікардо. Він був переконаний, що вільна зовнішня торгівля приводить до скасування закономірностей регулювання відносної вартості товарів усередині країни. «За умов дії системи повної свободи торгівлі кожна країна, природно, витрачає свій капітал і працю на такі галузі промисловості, які для неї є найбільш вигідними. Це переслідування ідеальної вигоди найдивовижнішим чином відповідає загальній вигоді всіх, стимулює розвиток промисловості, винагороджує винахідливість. При цьому кожна країна повною мірою використовує дане їй природою, тобто свої копалини, особливості розміщення тощо. Дія цього принципу дає змогу провести дуже зручний поділ праці між різними націями. І в той же час, збільшуючи загальну кількість усіх продуктів, він поширює загальний добробут і дозволяє досягти вигоди, за допомогою цього встановлюються тісні зв'язки між усіма цивілізованими націями, і вони об'єднуються в одну всесвітню общину. Саме цей принцип пояснює нам, чому вино повинно вироблятися у Франції і Португалії, чому хліб має вирощуватися й оброблятися в Америці і Польщі, а різні металеві вироби та інші товари виготовлятися в Англії».

Яким же чином констатований вище принцип нам це пояснює? Ось тут і стане в нагоді енциклопедичний приклад із вином і сукном: «В Англії умови можуть бути такі, що виробництво сукна вимагає праці 100 робітників протягом року, а на виробництві вина (якби вона надумала виробляти його) мали би працювати 120 осіб протягом того ж часу. Тому Англія визнає більш вигідним ввозити вино і купувати його за допомогою вивезення сукна». У Португалії протягом року у виробництві вина може бути задіяно тільки 80 осіб, а сукна – 90 [при розрахунку кількості зайнятих у різних країнах потрібно, звичайно, ввести якусь одиницю кількості праці]. Тому для неї вигідніше вивозити вино в обмін на сукно. Цей обмін може мати місце навіть у тому випадку, якщо ввезений Португалією товар міг бути вироблений і в ній самій із меншою кількістю праці, ніж в Англії. Так, незважаючи на те, що в Португалії на виробництві сукна було б задіяно 90 осіб, вона ввезитиме його з країни, де його виробництво потребує праці 100 осіб, бо «для неї вигідніше використовувати своє населення переважно на виробництві вина, за яке вона отримає більше сукна з Англії, ніж виробила б сама, якби перемістила частину власного капіталу з виноробства у виробництво сукна».

Таким чином, найбільш вигідним вкладенням капіталів підприємців певної країни буде сфера виробництва і збуту товарів із порівняно нижчою вартістю їхнього виробництва. Звідси й назва таких товарів – порівняно переважні; а вже виходячи з цього отримав назву й економічний закон – закон порівняльних переваг.

Саме порівняно переважні для окремої країни товари експортуватимуться до інших, оскільки саме за них (за меншої кількості трудової вартості власних робітників) можна отримати більшу кількість трудової вартості іноземних робітників. Причому такий експорт буде можливий і доцільний навіть до тих країн, де виробництво тих самих товарів коштує дешевше (!), але в яких порівняно переважними вважають інші товари. Візьмімо те ж саме вино. Як відомо, воно має статус порівняно переважного товару в таких країнах, як Франція, Іспанія, Португалія, Італія, Чилі, Австралія. Підтвердженням цьому є те, що прилавки всіх винних магазинів світу заставлені вином, що виробляється саме в цих країнах. У той же час знайти у продажу за межами вітчизни, скажімо, німецьке або австрійське вино, куди складніше, а американське або швейцарське взагалі дуже важко, а англійське або японське просто неможливо. Чи означає це, що у згаданих країнах зовсім не виробляють вина? Звісно, ні, вироблять (і ще й як!), але не в таких масштабах і не в такій кількості, щоб ним можна було напоїти весь світ. Чому? Чи тому, що в цих країнах виробництво вина дороге? Можливо, і так, але головна причина в тому, що в цих країнах статус порівняно переважних належить не вину, а якимось іншим товарам, у виробництво яких і вкладаються капітали.

Складається цілком логічна ситуація, за якої у внутрішній торгівлі перевага (за тих саме характеристик) надається більш дешевому товару, а не дорогому. Жоден споживач не зупинить свого вибору на товарі, виробництво якого вимагало праці більшої кількості робітників і ціна якого, звісно, вища, ніж ціна аналогічного товару, виробленого зусиллями меншої кількості працівників. Так само й комерсанти однієї і тієї ж країни не змогли б укласти угоди з обміну певної кількості товару більш високих виробничих витрат на таку ж кількість товару низьких виробничих витрат. Отже, підтверджується теза: «Праця 100 англійців не може бути вигіднішою за працю 80 англійців».

Проте в зовнішній торгівлі все інакше: «...продукту праці 100 англійців може бути надано перевагу перед продуктом праці 80 португальців, 60 росіян або 120 індусів». Чому так? Усе через ті «труднощі, які пов'язано з переміщенням капіталу з однієї країни в іншу в пошуку більш прибуткового заняття, і легкістю його незмінного переміщення з однієї області в іншу в межах однієї і тієї ж країни».

У відносинах країн, між якими не діє режим вільного переміщення капіталів, закон порівняльних переваг працює в його так званому «чистому» вигляді. Однак там, де капіталісти можуть вільно «переливати» свої капітали із країни в країну, ефект закону порівняльних переваг трохи корегується. Відбувається це тому, що при режимі вільного транскордонного переміщення капіталів комерсанти певної країни отримують можливість вкласти свої капітали *НЕ ПРОСТО* у виробництво порівняно переважних для даної країни товарів, а зробити це на території іншої країни – зрозуміло, тієї, де їх виробництво порівняно дешевше.

Повернімося до тези, висловленої трьома абзацами вище. Наприклад, як стверджує Д. Рікардо, «в Англії ... виробництво сукна вимагає праці 100 робітників упродовж року..., а в Португалії ... праці